

DROOMLAND ITALIË

ROSITA
STEENBEEK

DROOMLAND ITALIË

Van Aleppo naar Turijn

2023 Prometheus Amsterdam

Met dank aan Kerk in Actie.

Deze uitgave is tot stand gekomen in samenwerking met de
Evangelische Omroep.

© 2023 Rosita Steenbeek

Omslagontwerp Suzan Beijer

Foto omslag DEEPOL by Plainpicture/Francesco Bergamaschi

Foto auteur Vincent Mentzel

Zetwerk Mat-Zet bv, Huizen

www.uitgeverijprometheus.nl

ISBN 978 90 446 5210 9

Woord vooraf

Nog nooit waren er zo veel mensen op de vlucht. Nog steeds verdrinken er mensen in de Middellandse Zee, maar de media besteden er nauwelijks meer aandacht aan. Soms horen we over gewelddadige acties langs de Balkanroute om vluchtelingen tegen te houden en over hulpverleners die zijn gestraft. Geweld tegen vluchtelingen lijkt te worden toegestaan, hulp bieden daarentegen wordt gezien als een vergrijp.

In 2016 en 2017 was ik op Lampedusa, het meest zuidelijke stukje van Italië, waar ik vluchtelingen en migranten ontmoette, hulpverleners en bewoners van het eiland. In 2017 logeerde ik in een opvang voor alleenreizende minderjarige asielzoekers op Sicilië en in een kamp met Syrische vluchtelingen in Libanon. Tweemaal verbleef ik een langere periode op deze verschillende locaties; achteloos ging ik landsgrenzen over terwijl grote groepen weg willen maar niet kunnen, of hun leven ervoor op het spel zetten.

Nu, in de zomer van 2022, ga ik terug naar Lampedusa om te zien of en hoe de situatie is veranderd en reis ik naar Calabrië, Bolzano en Turijn om hulpverleners en vluchtelingen te ontmoeten met wie ik eerder optrok, om uit de eerste hand te horen wat er sinds 2017 is gebeurd. De reis eindigt in Triëst, bij een andere uiterste Italiaanse grens, het eindpunt van de Balkanroute. Is de houding ten opzichte van vluchtelingen en

migranten verhard? Wordt er onderscheid gemaakt tussen Oekraïense vluchtelingen en vluchtelingen uit andere landen? Hoe reageert de gewone burger hierop, wat doen de hulporganisaties, welke rol spelen de kerken?

LAMPEDUSA

Geen gat meer in het hek

‘Ze hebben de Poort naar Europa verpakt in vuilniszakken,’ zegt Nino, de boekhandelaar van Lampedusa. Het zandkleurige kunstwerk van metaal en keramiek ter nagedachtenis van de mensen die tijdens de oversteek de dood vonden, staat op de zuidelijkste punt van Italië. ‘Er is een poging gedaan om hem om te zagen.’

Nino maakt een uitnodigend gebaar om naast hem te komen zitten op de bank aan het eind van de Via Roma, de brede, door terrassen geflankeerde hoofdstraat, die uitgestorven is. De toeristen liggen aan het strand en de migranten zitten in het opvangcentrum. De balustrade, die gewoonlijk uitzicht biedt op de haven, is verdwenen achter een groot filmscherm met stoelen ervoor. Tegenover Nino’s boekwinkel staat een beschilderd busje: de reizende kinderboekwinkel uit Rome die hier de zomer doorbrengt en alleen ’s avonds open is.

Het is elf uur en al behoorlijk warm.

‘Het botenkerkhof is in brand gestoken. Ja, Lampedusa is veranderd,’ zegt Nino bedachtzaam. ‘Het is de enige plek in Europa waar je op straat geen vluchteling of migrant meer ziet.’

‘Komen ze niet meer bij jou over de vloer?’

‘Al een paar jaar niet.’

We kijken uit op Nino’s Archivio Storico, de ruime, met

prenten en kaarten behangen boekwinkel waarvan de voorgevel is gesierd met zwart-witfoto's van het vroegere Lampedusa. Toen ik in 2016 en in 2017 op dit eiland verbleef, was het er aan het eind van de dag een vrolijk samentreffen van jongelui die de overtocht uit Afrika hadden overleefd. Nino gaf Italiaanse les en liet hen tien door een kookwekker getelde minuten op het internet om de familie te vertellen dat ze leefden. Hij had een kamer vol kleren, schoenen, petten, scheerzeep en shampoo, want al moest de opvang daarin voorzien, meestal gebeurde dat niet. In de etalage vertoonde Nino Afrikaanse films die hij zorgvuldig selecteerde. Op een bepaald moment zijn de stenen banken op straat weggehaald, want 'het werd een verzamelplek voor zwarten', klaagden de Lampedusanen. Nu staan ze er weer – het kamp is afgesloten.

'Zit er geen gat meer in het hek?'

Ook een paar jaar geleden mochten bewoners officieel de opvang niet uit, maar het werd oogluikend toegestaan. Er zat een opening in de omheining en dat liet men zo.

Nino glimlacht met een mengeling van droefheid en cynisme. 'De pandemie kwam goed van pas. Covid gaf de kans om hen definitief weg te stoppen. "Ze zijn gevaarlijk, ze brengen corona mee uit Afrika." Er lagen quarantaineboten in de haven waar ze twee weken op moesten blijven, of ze nu positief waren of niet, mannen, vrouwen, kinderen. Eén uur per dag mochten ze naar buiten, het dek op. De hekken van het centrum zijn verstevigd en verhoogd en er patrouilleren militairen omheen. Overal staan camera's en uitkijktorens. Alles is onder controle, er heerst rust en vrede.'

Niemand merkt iets van de aankomsten, vertelt hij. De Molo Favoloro, 'de schitterende pier' waar de kustwacht de

migranten aan land brengt, is afgesloten. Daar wachten politie en medewerkers van Frontex, het Europees Grens- en kustwachtagentschap dat de Europese grenzen bewaakt, de mensen op en worden ze met kleine busjes langs afgelegen wegen weggebracht naar de opvang – midden op het eiland in onbewoond gebied. Wanneer ze uiteindelijk worden overgevoerd naar Sicilië, gebeurt dat bij voorkeur 's avonds of 's nachts vanaf een punt aan de andere kant van het eiland.

‘De hoteleigenaren stellen de toeristen gerust. Die telefoneren om te vragen of het wel veilig is, of er geen *clandestini* zijn. “Nee, alles is oké, je ziet er niet één.”

Vannacht zijn er verschillende boten aangekomen. Er heerst opwinding omdat het er zoveel zijn, maar dat is elk jaar hetzelfde bij mooi weer en een kalme zee. Ook eerder zaten er veel te veel mensen in het centrum, bijna tweeduizend, terwijl er plaats is voor driehonderdvijftig. Vorige week was er geen water. De mensen moeten veel sneller worden overgezet. Officieel moet dat binnen twee dagen.’

‘Waarom gebeurt dat dan niet?’

‘Sloomheid, onverschilligheid, maar ook uit oogpunt van gewin. Het opvangcentrum krijgt vijftig euro voor elke nacht die een migrant daar doorbrengt. Uit onderzoek blijkt dat er banden bestaan tussen de organisatie die het centrum bestiert en de maffia. In de winter hebben ze de capaciteit verkleind, met minder personeel, om te bezuinigen. Zodra het weer drukker wordt, loopt het mis, zoals was te voorzien.’

Lange perioden hoor je niks over Lampedusa, maar in verkiezingstijd komen de politici weer opdruiven. Lampedusa is een symbolische plek, een podium waarop je een boodschap kunt

verkondigen, welke dan ook. De paus was hier, president Mattarella, Berlusconi, die een villa op Lampedusa kocht waar hij zich nooit vertoonde. Politici van links en rechts worden ingevlogen en nu moest Salvini weer op de foto en gefilmd, omringd door Lampedusanen. ‘Lampedusa bezwijkt!’ riep hij. ‘Invasie! Geen clandestini, maar toeristen!’

‘De mensen in de opvang bezwijken, ja,’ zegt Nino, ‘door wanbeleid. En Lampedusa bezwijkt eveneens. Door een invasie van Milanesi, Bergamaschi, Veneti. Met hun kabaal, hun afval zorgen ze voor overvolle stranden en een verstopt riool.’

Er wandelt een groep agenten voorbij, pistool op de heup, in witte letters POLIZIA op de rug van hun blauwe hemd. Toen ik vanochtend koffie ging drinken in een bar, stonden daar tien mannen van de fiscale recherche te ontbijten. Het zijn er bijna duizend, vertelt Nino: politie, carabinieri, Guardia di Finanza, Frontex, terwijl Lampedusa zo’n zesduizend bewoners telt.

‘Ze leveren een fikse bijdrage aan de economie van het eiland, want ze verblijven in hotels, eten in restaurants, bezoeken bars. Er wordt om gevochten wie er naar Lampedusa mag, want hier verdien je goed, door allerlei extra’s, reiskosten, het risico dat je hier zou lopen – wat nergens op slaat. Bovendien zijn de werktijden kort, doordat ze met zoveel zijn. Ze genieten van het strand en halen vaak hun vrouw hierheen.’

‘Mooi, die foto’s,’ zeg ik, wijzend op de gevel van zijn boekwinkel.

‘De mensen willen het verleden niet kennen. Ze willen niet weten dat hun vader visnetten knoopte, schaapherder was. De meesten hier waren visser. Vaak gingen de kinderen zonder schoenen naar school. Ze vragen me de foto’s weg te halen, ze

schamen zich. Nu zijn het allemaal “ondernemers” en werken ze in het toerisme. Ook de geschiedenis van de migratie willen ze niet kennen.’

Nino’s telefoon piept voortdurend. Hij is vandaag drieënzeventig geworden, bekend hij, en iedereen wil hem feliciteren. Hij heeft nog veel contact met de jongelui die hij hier leerde kennen. Een aantal ontmoet hij wel eens wanneer hij gedurende de koude maanden in Napels woont. Veel van hen hebben het gered, werken in restaurants, in de bouw, op het land. Ze noemen hem nog steeds ‘*pappa Nino*’.

‘Dit was een berichtje van Christmas. Zijn situatie is hopeloos. Ik zal je wat laten zien.’

Na even te hebben gezocht geeft hij me zijn telefoon met een foto. Ik zie de buik van een donkere man. Daarop van boven tot onder een dieppaarse jaap, met grote steken dichtgenaaid.

‘Zijn ingewanden hingen eruit. Hij sliep op straat en twee jongens, Napolitanen, probeerden zijn telefoon te roven. Hij heeft zich verzet. Je weet, de telefoon is een navelstreng. Gelukkig hebben mensen hem naar het ziekenhuis gebracht. Hij heeft een gruwelijke reis achter de rug vanuit Nigeria, reisgenoten zien bezwijken onderweg. Aangekomen in Libië werd hij gewaarschuwd dat hij zijn naam moest veranderen. “Als de Libiërs doorhebben dat je christen bent, maken ze je af.” Hij noemde zichzelf Mohammed Mustafa.’

Nino glimlacht. ‘Op Lampedusa werd hij dus geregistreerd onder die naam. Toen hij op Sicilië aankwam, kreeg hij een uitzettingsdecreet, een briefje met daarop: “Binnen een week moet u op eigen kosten het land verlaten.” Dat doet natuurlijk niemand en zo verdwijnen er velen in de illegaliteit, waardoor

ze een gemakkelijke prooi worden voor de georganiseerde misdaad, zoals de drugshandel. Hij is een beste jongen. Ik zag hem een keer bedelen in de vroege ochtend en merkte dat hij had gedronken. Toen heb ik hem een paar dagen in huis genomen. Ik heb geprobeerd zijn papieren op orde te brengen, er met advocaten over gesproken. Maar als hij naar het consulaat gaat, loopt hij het risico onmiddellijk te worden gerepatriëerd. In Nigeria wordt hij opgepakt, omdat hij het land illegaal heeft verlaten. Met de familie wordt het heel moeilijk, want hij heeft gefaald, terwijl zij veel geld in de reis hebben geïnvesteerd. “Dan pleeg ik zelfmoord,” zei hij, en dat meent hij. Ik wilde hem meenemen naar Lampedusa, hem hier klusjes laten doen, want hij is heel handig, maar hij kan niet reizen zonder papieren. Nu leeft hij weer op straat, maar hij drinkt niet meer. Als ik in Napels ben, komt hij af en toe eten. Hij belt me elke dag en was de eerste die me vanochtend feliciteerde.’

Veel verhalen over de Libische gruwelen hoorde ik daar uit de eerste hand, jongens uit Eritrea toonden me hun littekens. De wereld weet wat er in Libië gebeurde, wat er nog steeds gebeurt. Broodmager waren die jongens, heel aardig, verbaasd dat mensen tot dit soort dingen in staat waren. Met massa’s zaten ze opgepropt in loodsen, kregen nauwelijks te eten, af en toe wat kale macaroni. Ook dat is nog steeds de realiteit.

Er gaan mensen de boekhandel binnen. Nino staat op. ‘Kom, dan geef ik je het filmprogramma.’

Zijn winkel is smaakvol en ordelijk ingericht. Zoals vaak klinkt er klassieke muziek. Toen de migranten over de vloer waren, liet hij Afrikaanse muziek horen.

Het echtpaar met Milanees accent koopt een door Nino geschreven geschiedenis van Lampedusa. Er ligt ook een nieuw

boek van Pietro Bartolo op tafel, de arts die meer dan vijftwintig jaar mensen uit zee heeft gehaald, levend of dood, en die nu in het Europees Parlement zit voor de Partito Democratico.

‘Is hij op Lampedusa? Ik heb hem tevergeefs gebeld.’

‘Hij heeft hier gisteren zitten signeren.’

Nino geeft me het nieuwste telefoonnummer van Pietro Bartolo. De eerste keer dat ik op Lampedusa was, heb ik hem uitvoerig gesproken bij hem thuis. Hij vertelde geëmotioneerd wat hij allemaal had gezien, de 368 lijkschouwingen die hij na de ramp van 3 oktober 2013 had gedaan. Hij herhaalde dat het om mensen ging met dezelfde kleur bloed als wij, allemaal met een eigen verhaal, dat hij een keer een nog levende vrouw uit een lijksak had gehaald. Later zag ik Pietro Bartolo in Rome, waar hij op bezoek ging bij de paus, en in Amsterdam, toen zijn boek *Tranen en troost* in het Nederlands verscheen.

Nu laat ik Nino aan zijn klanten en felicitaties over, want zijn telefoon blijft piepen. We zien elkaar vanavond weer. Dan is Paola er ook: zij heeft geregeld dat de reizende kinderboekwinkel van Rome naar Lampedusa kwam.

Forum solidale Lampedusa

LIBRERIA ITINERANTE PER BAMBINI E RAGAZZI OTTIMOMASSIMO staat er op het beschilderde busje. Ik loop eromheen. KIJK UIT! VERVOER VAN LEVENDE BOEKEN! lees ik op de achterkant. Toen ik de vorige keren logeerde in haar B&B, waar nu helaas geen plaats meer was, heeft Paola me over dit boekenbusje verteld. De eigenares is een vriendin van haar. Aan de telefoon hoorde ik al van Paola dat alles op Lampedusa was veranderd. Ooit werkte zij als advocate in Palermo, maar ze had haar buik zo vol van alle maffiose praktijken dat ze besloot met haar geliefde op Lampedusa in het huis van haar overleden vader een B&B te beginnen, waar ze haar gasten zou laten genieten van het eiland en van haar rijke boekenverzameling. Uitgerekend op dit kleine eiland was ze midden in het drama van de actualiteit beland en ze kon niet anders dan zich inzetten. Ze richtte Forum Solidale Lampedusa op, een bonte groep vrijwilligers met nonnen, de plaatselijke pastoor en Paola als verstokte atheïst. Als er een vluchtelingenboot aankwam, gingen ze naar de haven om de mensen te ontvangen als medemens en niet als een nummer, zoals de officiële opvang dat deed. Ze zorgden voor een beker thee, een stuk cake, in de winter voor een thermische deken, en altijd voor een woord van welkom.

Paola heeft moeten vechten om dat voor elkaar te krijgen,

maar het was haar toevertrouwd. Ze werden gefotografeerd door de politie en telkens wanneer dat gebeurde, maakte Paola een foto van de betrokken agent, wat net zo onzinnig was. Ze had een hele verzameling. Maar nu ging ze niet meer naar de aankomsten. Wanneer we elkaar zagen, zou ze me er meer over vertellen.

Ik wandel verder naar het eind van de straat, loop om het filmdoek heen en kijk uit over de haven. Hoog op een zuil staat daar sereen de Madonna di Porto Salvo, de madonna van de veilige haven, om haar hoofd een krans van sterren die licht geven als het donker wordt. Voor me ligt een rij boten van de kustwacht, een militair schip en verder veel plezierboten, waaronder het Piratenschip. De vorige keer lagen er ook boten van ngo's, Save the Children, het Rode Kruis, Medici Senza Frontiere/Artsen zonder Grenzen. In de verte is het grote schip te zien waarmee ik de afgelopen nacht in negen uur van Porto Empedocle, bij Agrigento, ben overgevaren naar dit stukje land ter grootte van Schiermonnikoog, dat dichterbij Afrika dan bij Italië ligt.

Achter een wal gaat de Molo Favoloro schuil, waar de kustwacht onzichtbaar de geredde mensen aan land brengt. Ik ben er meerdere malen geweest toen er, terwijl ik bij Paola logeerde, bericht binnenkwam van de kustwacht. De eerste keer was in december 2016. Ik zie de naderende boot met de samengepakte groep erop weer voor me, de arts die van iedereen die voet aan wal zette de handen controleerde op schurft, waarna degenen met en zonder schurft van elkaar werden gescheiden. Rillend, in natte kleren en blootsvoets kwamen ze van boord. De mensen in uniform stonden er maar, maakten geen contact. Alleen: 'Zitten!' 'Waarom moeten ze zitten?' reageerde

Paola. ‘Ze hebben al eindeloos gezeten.’ Ik sprak met de aangekomenen. Ze vertelden dat ze voor vertrek van alles waren beroofd, geld, telefoon, dat er niemand aan boord was met vaarervaring. Nee, ze hadden ook geen kompas. Ze vroegen waar ze waren.

Ik loop naar beneden, naar ‘de nieuwe haven’, en kom bij het terrein waar het ‘botenkerkhof’ lag, een berg van kleurige schepen die de gevaarlijke reis hadden doorstaan. Het was een symbolische plek, een plek van herinnering die veel werd gefotografeerd. Nu is het een kale vlakte met een hek eromheen. De voorwerpen die in de boten werden gevonden, zijn te zien in Porto M, het museum van de migratie. Er is een onderzoek naar de brandstichting ingesteld, dat, zoals zoveel onderzoeken hier, waarschijnlijk geen schuldigen zal opleveren. Iets verderop ligt het door een politicus geopende sportveld. Paola wist van tevoren hoe het zou verlopen. Er zouden een paar vluchtelingenkinderen uit het centrum worden opgehaald met wie de politicus dan op de foto kon. ‘Als aapjes,’ bromde Paola, die zulke scènes al vaak had meegemaakt. En zo ging het ook. Het leidde tot gevoelige foto’s, maar leverde verder niets op.

Ik herken de *trattoria* waar ik de laatste keer at en besluit daar te gaan lunchen. Het zit er vol met mannen in uniform van de fiscale recherche. In de opvang waren veel te weinig maaltijden, vertelde Nino. Er waren gevechten uitgebroken, waarna werd geconcludeerd dat ze gevaarlijk waren, de clandestini. Die term wordt door de meesten voor iedereen gebruikt, terwijl mensen die door een boot van de kustwacht of een ander schip worden opgepikt officieel *naufraghi* heten, schipbreukelingen.